

VERBERGT WODAN ZICH ONDER DIE MIJTER?

door Boppo Grimmsma

Inleiding

Sinterklaas tradities

Sint-Nicolaas; de heilige

Het Sinterklaasfeest en de Nicolaasmaskerades

De meningen over de herkomst van de Sinterklaas tradities

De mythologische stroming versus de legendaire stroming

Mythologische stroming

Legendaire stroming

De heidense wortels van de Nicolaasmaskerades

Wilde Jacht of Wilde Heir (wilde leger/menigte)

Joelfeest (het winterse dodenfeest)

Mannenbonden en jongelingenwijding

Overeenkomsten Nicolaasmaskerade en Midwintergebruiken

Andere overeenkomsten tussen Sinterklaas en Wodan

Slotwoord

Inleiding

Sinterklaas is een goedheilig man met vreemde gewoontes en vreemde kostgangers. Voor 1945 werden de curieuze tradities verklaard als volksgebruiken uit een heidens verleden. Jos Schrijnen, een nestor van de Nederlandse Volkskunde, schrijft in zijn *Nederlandsche Volkskunde* uit 1933 het volgende over Sinterklaas:

.....**Sint Nikolaas (6 Dec.)** Een groote, krachtige gestalte te paard, den staf in de hand, den mijter op het hoofd, den ruim-geplooiden bisschopsmantel om de schouders geslagen, - zoo stelt zich de kinderwereld den heiligen bisschop van Myra voor. Hij lijkt inderdaad veel op de figuur van Wôdan, het rijzige lichaam in den donkeren mantel gehuld, waarin hij zijn beschermelingen door de lucht draagt, en gezeten op zijn trouwe schimmel Sleipnir.....

Na '45, hebben Nederlandse volkskundigen waarschijnlijk geen onderzoek meer gedaan naar de verbanden tussen heidense mythen en het huidige Sinterklaasfeest.

Een kijkje op de internetpagina over Sinterklaas van het gerenommeerde Meertens Instituut, is teleurstellend. Meer dan een badinerende opmerking over de onderzoekers van "oud-Germaanse elementen" staat er niet. Dat er een ononderbroken lijn zou kunnen bestaan tussen Germaanse Midwinterfeesten en huidige Sinterklaasgebruiken, was te controversieel voor Neerlands etnologen.

Vreemd is dat in de literatuurlijst van Meerten's webpagina¹ een werk van Louis Janssen staat: *Nicolaas, de duivel en de doden*. In dit boek wordt de continuïteit van mythen, rituelen en feesten uit de heidense tijd en sommige Sint-Nicolaasgebruiken van tegenwoordig zorgvuldig uitgewerkt! De inhoud van dit boek staat haaks op de stellingen van het Meertens Instituut. Hebben de etnologen wel kennis genomen van de inhoud?

Reden genoeg om de zaken eens op een rijtje te zetten en de vraag te stellen: "Verbergt Wodan zich onder die mijter?"

¹ <http://www.meertens.nl/feesten/sinterklaas.html>

Sinterklaas tradities

Sint-Nicolaas; de heilige

Sint-Nicolaas is een christelijke heilige wiens oorsprong in Myra (Klein-Azië) ligt. Daar was hij in de vierde eeuw bisschop. In de tiende eeuw zijn de figuur Sint-Nicolaas en de christelijke legenden die bij deze “wonderdoener” hoorden, via Italië, over heel West-Europa verspreid.²

Karl Meisen heeft in zijn hagiologische uiteenzetting *Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande* uit 1931, met gedocumenteerde feiten kunnen aantonen dat de christelijke heilige, Sint-Nicolaas, teruggaat op een bisschop uit Myra uit de vierde eeuw.³ Zijn snelle verspreiding over West-Europa is waarschijnlijk te danken aan het feit dat op middeleeuwse kloosterscholen het “stichtelijke” Sint-Nicolaasfeest gevierd werd. Daarbij werd de heilige door de monniken gebruikt in hun opvoedkundige taak. Sint-Nicolaas bracht namelijk geschenken aan ijverige leerlingen en bestrafte luie leerlingen. In middeleeuwse bronnen worden deze feesten scholierenfeesten genoemd.⁴

Meisen onderscheidt in zijn boek drie typen Nicolaasvieringen:

1. het scholierenfeest op kloosterscholen
2. een maskerade voor oudere jeugd
3. nachtelijke bezoeken met geschenken voor jonge kinderen

Het scholierenfeest is kerkelijk, en de maskerade en de nachtelijke bezoeken zijn wereldlijke feesten. Voor de duidelijkheid definieer ik het stichtelijke feest als het “Sint-Nicolaas feest” en het wereldlijke feest als het “Sinterklaasfeest”.

Van het Sint-Nicolaasfeest wordt in Nederland al vroeg meldingen gemaakt. Middeleeuwse bronnen (Dordrecht 1360; Utrecht 1427) vermelden traktaties aan schoolkinderen en koorknapen op de feestdag van Sint-Nicolaas. Het stichtelijke scholierenfeest op kloosterscholen is in de 18e eeuw opgehouden te bestaan.⁵ Ik besteed er verder geen aandacht meer aan, omdat het buiten de context van ons onderwerp valt.

² Meisen, K., *Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendland*, 1931

³ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

⁴ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

⁵ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

Sint-Nicolaasochtend gemaakt tussen 1665 en 1668 door Jan Steen

Enkele gebruiken en voorstellingen rondom de wereldlijke Sinterklaasfeesten zijn moeilijk in verband te brengen met christelijke voorstellingen of met de heiligelegenden van Sint-Nicolaas. Sommige van deze Sinterklaasgebruiken werden zelfs door de middeleeuwse kerk verboden en gedemoniseerd. Dit zijn sterke aanwijzingen dat heidense tradities zich met christelijke geloofsvoorstellingen gemengd hebben. Het betreft dan vooral de zogenaamde Nicolaasmaskerades.⁶

Het Sinterklaasfeest en de Nicolaasmaskerades

Van het wereldlijke Sinterklaasfeest bestaan in Nederland twee versies. Een nationaal, redelijk uniform Sinterklaasfeest, waarbij Sinterklaas en Zwarte Piet nachtelijke bezoeken brengen. Dit wordt ook wel het “burgerlijke Sinterklaasfeest” genoemd. En een wilder Sinterklaasfeest met een gemaskerde rondgang van jongeren. Deze versie komt in Nederland, alleen nog op de Waddeneilanden voor (op

⁶ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

Texel, Vlieland, Terschelling, Schiermonnikoog en Ameland). Deze laatste vorm wordt in de literatuur aangeduid als de “Nicolaasmaskerade”.

Het Sinterklaasfeest

In middeleeuwse bronnen wordt een Sinterklaasviering op straat beschreven; dus buiten kerk en klooster. Tijdens dit Sinterklaasfeest werden markten en kermissen gehouden, waar jongelui elkaar harten van suikergoed en vrijers en vrijsters van speculaas schonken. In deze tijd werd ook al de schoen gezet en kon een geheimzinnige hand lekkernijen strooien in huiselijke kring. Leden van zogenaamde *Nicolaasgilden* organiseerden processies, missen en maaltijden tijdens het Sinterklaasfeest.⁷

De verschillende Sinterklaasgebruiken uit de middeleeuwen zijn uitgegroeid tot de huidige traditie van pakjesavond, waarbij de Sint en Zwarte Piet vaak hun opwachting maken. Het is een verburgerlijkt en uniform sinterklaasfeest, waar de rauwe randjes van de Nicolaasmaskerades afwezig zijn (zie volgende subparagraaf). Tegenwoordig geven ook volwassenen elkaar cadeautjes met surprises en gedichten.

*Twee “Klozems” van Schiermonnikoog
(1937)*

Nicolaasmaskerades

Nicolaasmaskerades zijn nachtelijke optochten of - rondgangen van verklede en gemaskerde jongelui (soms met zwartgeverfde gezichten). De gemaskerde jongeren bonzen op deuren op zoek naar stoute kinderen, strooien pepernoten en hebben voorwerpen bij zich als een ketting, een zak en de roe. Rondom midwinter werden in Nederland, Westfalen, het Rijnland, Oostenrijk en Zwitserland deze Nicolaasmaskerades gehouden. In Fryslân werd de rondgang Klaasjagen genoemd, evenals de optochten in Zwitserland. De gemaskerden werden vaak Klozem, Klaas, Pieter of Duivel genoemd.^{8 9}

⁷ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

⁸ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

⁹ Molen, S.J. van der, *De Friesche Kalenderfeesten*, Den Haag, 1941

Waling Dijkstra, een Friese volkskundige geeft de volgende beschrijving van het Nicolaasmaskerade te Franeker rond 1800:

“Te Franeker op het Vliet, een volkrijke buurt onmiddellijk ten zuidwesten der stad, waren in vroeger jaren schippersknechten en dergelijke personen gewoon op Sint Nicolaas-avond een gemaskerden optocht te houden. Zij werden niet in de stad toegelaten, maar trokken bij fakkellicht, onder hoorngetoet en ketelmuziek, langs de buitenzijde der zuidergracht naar het Kaatsveld, eene minder volkrijke buurt ten oosten der stad. Na daar een of meer herbergen bezocht te hebben, keerden zij naar het Vliet terug. Hun tooi was niet kostbaar, evenmin smaakvol, integendeel eer leelijk en wanstaltig, ook wel onkiesch. De duivel met een zwaren keten aan het been mocht er nooit bij ontbreken.”¹⁰

Naast deze Sinterklaasgebruiken waren er in Fryslân ook de nachtelijke bezoeken op 5 december, die opvallende overeenkomsten vertonen met de verkleedpartijen van de Nicolaasmaskerades. T.R. Dijkstra geeft in 1857 de volgende beschrijving:

“Jaren geleden kwam meestal de een of andere goede kennis met een schapehuid om, een ruige “kapoes” (muts) op en een schoorsteenketting achter zich aan, hier en daar vragen of er ook ondeugende kinderen waren. Die goed hadden opgepast kregen een “Klaesmantsje” of zoiets.”¹¹

Op de Waddeneilanden, in Oostenrijk en Zwitserland komen de Nicolaasmaskerades vandaag de dag nog voor.¹² In een volgende paragraaf kom ik nog terug op de Nicolaasmaskerades.

¹⁰ Dykstra, W., *Uit Friesland's Volksleven van Vroeger en Later*, deel II, 1895

¹¹ Molen, S.J. van der, *De Friesche Kalenderfeesten*, Den Haag, 1941

¹² Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

De meningen over de herkomst van de Sinterklaas tradities

De mythologische stroming versus de legendaire stroming

De onderzoekers die het ontstaan van het Sinterklaasfeest proberen te verklaren, zijn in twee kampen verdeeld. Er is een legendaire stroming, die de Sinterklaasgebruiken in verband brengen met de legenden en de middeleeuwse verering van de heilige. Als tegenvoeter is er een mythologische stroming, die in de Sinterklaasgebruiken ook nog het voortleven van de heidense god Wodan zien.

Mythologische stroming

De mythologische stroming die voortkwam uit de Romantiek, en die vooral voor de tweede wereldoorlog populariteit genoot, baseert zich op de overeenkomsten tussen de gebruiken rondom Sinterklaas en de Germaanse mythen. Jakob Grimm was een van de eersten die verbanden legde tussen Sinterklaas en Wodan. Auteurs na Grimm, onder andere Eelco Verwijs, Jan ter Gouw en Guido Gezelle, kwamen met steeds spectaculairdere voorstellingen.¹³

Oud-germanist en volkskundige Jan de Vries spreekt wijze woorden als hij het volgende zegt over de samenhang tussen Sint-Nicolaas en Wodan:

”Degenen die de heiligen Maarten of Nicolaas met de Germaanse god Wodan vergelijkt, maakt een sprong van vele eeuwen, en verbindt zonder meer de huidige christelijke tijd met het heidense verleden. Zonder een samenhang te willen ontkennen kunnen we toch niet buiten beschouwing laten dat zich sinds de bekering zoveel veranderd heeft, dat we nauwelijks meer van een directe verbinding tussen beide spreken kunnen.”

Even verderop pleit De Vries voor verder onderzoek, waarbij gekeken moet worden of de zogenaamde “heidnische Überreste” niet juist door de Middeleeuwse kerk bij het volk geïntroduceerd zijn. Hij spreekt daarbij de vrees uit dat onderzoekers niet over de drempel van de middeleeuwen heen komen, en een heidense oorsprong wel vermoed maar niet bewezen kan worden.¹⁴

Pas 30 jaar later, in 1993, verschijnt een boek met een uitwerking van het onderzoek waar Jan de Vries voor pleitte. De doorwrochte studie van *Louis Janssen: Nicolaas de duivel en de doden*. Hierin wordt de relatie uitwerkt tussen heidense gebruiken en de Sint-Nicolaas tradities zoals die tegenwoordig nog bestaan.

In “Nicolaas de duivel en de doden” wordt met een hoge mate van waarschijnlijkheid aangetoond dat de *Nicolaasmaskerades* in verband staan met de Germaanse mythe van de *Wilde Jacht*. De Wilde Jacht is een mythe over een dodenleger dat, onder

¹³ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

¹⁴ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

aanvoering van de duivel of een halflegendarische figuur, in de winternachten tussen 6 december en 6 januari door de lucht raast.¹⁵

De Wilde Jacht en de Nicolaasmaskerades zijn een voortzetting van een Germaans ritueel waarbij de voorouders vereerd werden. Germaanse mannen gingen gemaskerd (vermomd) als overleden voorouders op hun jaarlijkse bezoek bij de levenden. Daarbij kwam een mystieke verbondenheid tussen de levenden en doden tot stand.^{16 17} Dit is iets waar de kerk van gruwde, en al spoedig werd de Wilde Jacht, en later de Nicolaasmaskerades, gedemoniseerd.

Georges Dumézil, dé onderzoeker van het vergelijkende mythologie, heeft aangetoond dat de Wilde Jacht een gemeenschappelijke mythe van de Indo-europese volken was.¹⁸

Legendaire stroming

Na de tweede wereldoorlog heeft in wetenschappelijke kringen de legendaire stroming de overhand gekregen. Hedendaagse auteurs, die de heidense oorsprong van de Sint-Nicolaasgebruiken ontkennen, beroepen zich daarbij vaak op het boek “Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande” van Karl Meisen uit 1931.

Meisen probeert in zijn boek iedere samenhang tussen Wodan en Nicolaas te ontcrachten. Deze ontkenning is bij Meisen een doel op zich geworden. In zijn standaardwerk *Altgermanische Religionsgeschichte* (deel 1) uit 1956, zegt Jan de Vries over het boek van Meisen:

”Zwar hat er hier für die rein hagiologische Seite des Nikolausbrauchtums wertvolles Material zusammengetragen, aber seine Gesamthaltung diesen Erscheinungen gegenüber ist einseitig katholisch und deshalb grundfalsch.”

Kritiek op “Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande” is er ook in het voorwoord van de heruitgave -in 1981- van het boek. Meisen’s drang om alle 6 december gebruiken af te leiden van het “kerkelijk-kloosterlijk” leven wordt in het voorwoord bekritiseerd.¹⁹ Louis Jansen werkt deze kritiek verder uit in zijn boek “Nicolaas de Duivel en de Doden”.

Nog een punt van kritiek op Meisen is, dat alhoewel hij accepteert dat sommige Sint-Nicolaasgebruiken verband houden met de Wilde Jacht, hij de Wilde Jacht beschouwt als een erfenis van de Grieks-Romeinse oudheid.²⁰ Hiermee loochent hij alle historische bronnen (die toen ook al bekend waren) die aantonen dat de Wilde Jacht wel degelijk een authentieke Noordwest Europese voorstelling was.

¹⁵ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

¹⁶ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

¹⁷ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

¹⁸ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

¹⁹ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

²⁰ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

De heidense wortels van de Nicolaasmaskerades

In het vorige hoofdstuk werd gesteld dat de Nicolaasmaskerades in verband staan met de Germaanse mythe van de Wilde Jacht. Wat wordt nu bedoeld met “de Wilde Jacht”; die ook bekend is onder de naam “het Wilde Heir”. En, welke overeenkomsten zijn er tussen de Nicolaasmaskerades en de Wilde Jacht.

De seizoenswisselingen waren voor onze heidense voorouders bijzonder belangrijke gebeurtenissen. Deze wisselingen werden gevierd door feesten met cultische handelingen. Het korter worden van de dagen, de lagere temperaturen en het in winterrust gaan van flora en fauna, waren zulke dramatische verschijnselen, dat ze een hele belangrijke rol spelen in de religieuze voorstelling.

Wilde Jacht, het Joelfeest, de Mannenbonden en de jongelingenwijding zijn de vier belangrijkste begrippen die bij die religieuze voorstellingen horen. De *midwintervoorstelling, de ring van het jaar, vruchtbaarheid, en voorouderverering* zijn de elementen die ten grondslag liggen aan de vier bovenstaande begrippen.

Bovenstaande begrippen zullen bij het merendeel van de Nederlanders onbekend zijn, vandaar dat ik ze hieronder uitleg. De overeenkomsten tussen de Nicolaasmaskerades en de heidense midwintergebruiken worden dan ook zichtbaar.

Wilde Jacht of Wilde Heir (wilde leger/menigte)

“Wilde Jacht” of “Wilde Heir” zijn benamingen voor een Germaanse voorstelling van een spookachtige ruiter (Odin/Wodan) die aan de spits van een leger geesten (overleden voorouders) staat, die tijdens midwinterstormen door de lucht razen.²¹ De Wilde Jacht vond plaats in de 12 nachten rondom nieuwjaar als de zon op zijn laagst staat en de dagen het kortst zijn. Dit zijn de dagen tussen kerstmis en driekoningen.

De Wilde Jacht/Wilde Heir is in het Middelhoogduits bekend als Woutanes her, Wutanes her, in het Zweeds als *Odens Jakt*, in het Noors *Oskoreidi* en *Jolareidi*, in het Engels als *Wild Hunt*.^{22 23}

In de Nederlanden is de Wilde Jacht onder veel verschillende namen bekend. Enkele zijn: Hubertusjacht, Wilde Jager, Tewkesjacht, Kiefkesjacht, Derk met de Beer en Berndtjen van Galen.²⁴

Hoe past de voorstelling van de Wilde Jacht/Wilde Heir nu in het mythologische systeem van de Germanen? In de Edda staat dat de zon voortgetrokken wordt door een kar met paarden.

²¹ Simek, R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, Stuttgart, 1995

²² Simek, R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, Stuttgart, 1995

²³ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

²⁴ Lebbe, C., *In het Schemergebied tussen Leven en Dood*, in, *De Heidense Middeleeuwen*, red. Ludo Milis, 1992

“De zon wordt door paarden voortgetrokken” Trundholm 1400-1200 v.o.j.

De zon wordt achterna gezeten door de wolf *Sköll* (bespotting).²⁵ Volgens Rudolf Simek is de wolf *Sköll* identiek aan de wolf *Fenrir*. Het *Vafthrudnismal* (Edda) maakt in strofe 46 melding van het feit dat Fenrir de zon gedood heeft.²⁶ Fenrir verslindt tijdens het *Ragnarök* ook Odin. De wolf Fenrir is dus de aartsvijand van Odin en de zon.

Odin kiest zijn krijgers die hem bijstaan in de strijd tegen de wolf Fenrir tijdens het *Ragnarök*. Deze gevallen krijgers worden *Einherjar* (alleen strijdenden) genoemd. Deze overleden krijgers van Odin waren waarschijnlijk al bij de Romeinen bekend. Tacitus beschrijft in zijn *Germania* een Germaanse stam, de *Harii* (krijger). De krijgers van de *Harii* trekken 's nachts met zwartgeverfde lijven ten strijde, en worden door de Romeinse auteur omschreven als een dodenleger (*feralis exercitus*)²⁷ De naam *Harii* is komt etymologisch overeen met het Gotische *harjis* dat leger betekent.²⁸

De mythologische *Einherjar* van Odin is dezelfde als de stoet doden in de volksvoorstellingen van het Wilde Heir. In beide gevallen is sprake van een in de hemel gezeten spookachtig dodenleger onder leiding van Wodan/Odin.

De Wilde Jacht komt als voorstelling voor in alle Germaans sprekende landen én in Frankrijk. De Franken hebben de voorstelling van het Wilde Heir, uit Nederland en Duitsland, meegenomen naar Frankrijk. Het Wilde Heir wordt door de Fransen *Mesnie Hennequin* genoemd, naar de leider van het Wilde Heir: *Herlequin* of

²⁵ Simek, R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, Stuttgart, 1995

²⁶ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

²⁷ Simek, R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, Stuttgart, 1995

²⁸ Hamel, van, A.G., *Gotisch Handboek*, Oudgermaansche Handboek III, Haarlem, 1923

Hellequin of *Hennequin* (in het Nederlands kennen we nog de figuur “harlekijn”). Volgens Jan de Vries is deze naam van Germaanse oorsprong en is het de verkorte vorm van *Harilo* (“heer-leider”; leger-leider). Met deze *Harilo* wordt Wodan bedoeld.²⁹

Uit het bovenstaande is af te leiden dat, in de beleving van onze heidense voorouders, *Odin* en zijn *Einherjar* of *Wodan* en zijn *Wilde Heir*, strijden tegen de ondergang van de levensbrennende zon, en daarmee strijden tegen de kosmische chaos.

Enkele voorstellingen van het Wilde Heir vond ik in *Proeve van een Kritisch Woordenboek der Nederlandsche Mythologie* uit 1846 van *L. Van den Bergh*. Hij verwijst naar de zogenaamde Nachtridders. Als bron haalt hij “broeder Gerard” aan, die in de 14e eeuw een werk over natuurkunde schreef. Deze broeder schrijft:

Duvele die sijn in die lucht
Ende doen den menschen dicke vrucht;
Si comen oec wel maken vier,
Dat ons vlammen dunct scinen hier
Dat si scieten onderlinghen.
Daer seghet men af vele dinghen.
Nacht-Ridders heten si
Ende sijn Duvele ic segdi

Over nachtridders vermeldt Van den Bergh verder, dat “flikkeringen van het noorderlicht en andere luchtverschijnselen” aan hen toegeschreven worden.³⁰

In de veengebieden bij zevenhuizen in Groningen zag men vroeger “den wilden jager met honden”.³¹

De veelvuldige en soms heftige aanvallen van kerkelijke woordvoerders op de Wilde Jacht, waarbij ze meestal uitvielen tegen de “heidense”oorsprong van de cultuspraktijken, is een eerste aanwijzing dat we met een geloof van niet-christelijke oorsprong te doen hebben.³² Daarnaast wijst de vermaarde wetenschapper Georges Dumézil erop dat de mythe van de Wilde Jacht Indo-europese wortels heeft. In India kent men de schare *Maruts*, in Griekenland de nachtelijke zwerm van *Hekate*.³³

In één historische bron wordt de leider van het Wilde Heir gekoppeld aan Sinterklaas. In de *Saksenkroniek* uit 1248 n.o.j. wordt verteld dat Sint-Nicolaas de aanvoerder van het Wilde Heir was!³⁴

²⁹ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

³⁰ Bergh, L., van den, *Proeve van een Kritisch Woordenboek der Nederlandsche Mythologie*, 1846

³¹ Bergh, L., van den, *Proeve van een Kritisch Woordenboek der Nederlandsche Mythologie*, 1846

³² Lebbe, C., *In het Schemergebied tussen Leven en Dood*, in, *De Heidense Middeleeuwen*, red. Ludo Milis, 1992

³³ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

³⁴ Farwerck, F.E., *Noordeuropese mysteriën en hun sporen tot heden*, Deventer, 1978

Joelfeest (het winterse dodenfeest)

Het Joelfeest is in het Oudnoors bekend als jól en in het Angelsaksisch als geohol of gehol. De betekenis ervan is onduidelijk, maar zou terugkunnen gaan op “toveren”.³⁵ In het Gotisch heet de kerstmaand Jiuleis.³⁶

Het dieptepunt van het jaar vindt plaats tijdens de winterzonnepunt. Dan is de dag het kortst en de zon staat het laagst aan de horizon. Twaalf dagen lijkt het alsof de daglengte niet weer verlengd gaat worden. Op dit kosmisch, beslissende moment verzamelen de overledenen zich rondom de levenden, om in een gemeenschappelijke joelfeest de wedergeboorte van het nieuwe jaar te vieren. Er is sprake van een dodencultus. Aan de feesttafel worden extra plaatsen gedekt voor overleden voorouders. Deze onzichtbare overleden gasten worden vertegenwoordigd door gemaskerde mannen. De overleden voorouders hadden een belangrijke rol in de samenleving; ze waren de behoeders van voorouderlijke wetten en zeden, en waren een waarborg voor het welzijn van de stam. Tijdens het Joelfeest bracht men een heilsdrank uit ter ere van de goden én de doden. Deze heilsdrank werd gekerstend als de minnedronk (gedachtnisdronk).³⁷ Een ander onderdeel van het Joelfeest waren de luidruchtige nachtelijke rondgangen van gemaskerde jongelui.

De gemaskerde, luidruchtige nachtelijke rondgangen die rondom het midwinterfeest plaatsvonden zijn een weerspiegeling van de mythologische Wilde Jacht. Op rituele wijze wordt nagespeeld wat in de mythe wordt verteld.³⁸

Gemaskerde jongelui, als representanten van de doden, straffen daarbij de mensen die zich niet aan de maatschappelijke orde hielden. Ongewenste zedelijke praktijken, zoals het ondermijnen van de huwelijkse moraal, of het niet op orde hebben van het boerenerf, werden aan de kaak gesteld, en door een afstraffing gecorrigeerd.

Op het moment dat de maatschappelijke orde hersteld was, en er dus geen chaos op aarde meer was, zou ook de kosmische orde gewaarborgd zijn.

Bij de Germanen werden de maatschappelijke verhoudingen weerspiegeld in hun religieuze voorstellingen.³⁹ Als de maatschappelijke orde gewaarborgd is, zal de zon weer hoger aan de horizon komen te staan en zullen de dagen weer langer worden.

Een voorbeeld van het op orde hebben van het boerenerf, treffen we aan in een oud Zutphens volksgeloof. In de kerstnacht rijdt Derk met den Beer “in het Zutphense” rond. De boeren brengen dan vooraf hun gereedschap onderdak, omdat anders de beer (een mannetjes zwijn) het vertrappelt.⁴⁰

³⁵ Simek, R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, Stuttgart, 1995

³⁶ Hamel, van, A.G., *Gotisch Handboek*, Oudgermaansche Handboek III, Haarlem, 1923

³⁷ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

³⁸ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

³⁹ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 195

⁴⁰ Bergh, L., van den, *Proeve van een Kritisch Woordenboek der Nederlandsche Mythologie*, 1846

Het joelfeest is dus het offerfeest rondom midwinter.⁴¹ In Scandinavië wordt kerstmis nog steeds aangeduid als joeltijd. Heidense overleveringen zoals het Oudnoordse Gulathingslög vermelden dat het joelfeest voor een “vruchtbaar en vreedzaam seizoen” gevierd werd.⁴² Heidense bronnen vermelden, volgens Jan de Vries, ook dat de “familie feestmaaltijden” in de joeltijd gehouden werden. Dit duidt op een vooroudercultus.⁴³

Tussen vruchtbaarheid van het land en de geesten van overledenen heeft in het heidense verleden een nauwe verwantschap bestaan. Zo werd het lijk van koning Halfdan Svarti in vieren gehakt, en over vier stammen verdeeld om zo de vruchtbaarheid en vrede in vier regio's te verzekeren.⁴⁴

Odin wordt met de joeltijd geassocieerd. Een van zijn bijnamen is Jolnir (beschermheer van Jol). Het is mogelijk dat de vruchtbaarheidsoffers van het joelfeest voor Odin waren. Waarschijnlijker is dat hij als dodengod met de voorouderverering tijdens de joeltijd in verband gebracht werd. In het Noors heet Odin ook wel Drauga Drottin (heer der doden).⁴⁵ En als heer van de Wilde Heir (een dodenleger) staat hij ook in verbinding met het joelfeest.⁴⁶

De winter was al in de Indo-europese tijd verbonden met de voorouderverering. In India heet de winter pitrayanam, wat zoveel betekent als “de tijd van de voorouderverering”.⁴⁷

Mannenbonden en jongelingenwijding

Onder een mannenbond wordt een verbond verstaan van geslachtsrijpe mannen, die bekwaam met een wapen om kunnen gaan. De band tussen de leden van zo'n mannenbond onderling, overstijgt de sociale binding die een jongeman met zijn familie heeft. Ook de band die hij met de leden van zijn maatschappelijke klasse heeft, is ondergeschikt.⁴⁸

In het middelpunt van de mannenbond stond Wodan /Odin.⁴⁹

Het woord “mannenbond” is een term uit de etnologie. De Germaanse naam voor mannenbond is helaas niet overgeleverd.

In de Noordse landen werden leden van de mannenbonden svein (daaruit is de naam Sven ontstaan) genoemd. Letterlijk betekent svein “één (jonge krijger) van diegenen die tezamen horen”.⁵⁰

Bij de Germanen bereikten jongens op hun twaalfde de leeftijd waarop ze als mondig en wapenbekwaam beschouwd werden. Ze werden dan, door middel van rituelen,

⁴¹ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 195

⁴² Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 195

⁴³ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

⁴⁴ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

⁴⁵ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

⁴⁶ Simek, R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, Stuttgart, 1995

⁴⁷ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

⁴⁸ Hasenfratz, H., *Die religiöse Welt der Germanen*, Freiburg, 1997

⁴⁹ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

⁵⁰ Hasenfratz, H., *Die religiöse Welt der Germanen*, Freiburg, 1997

opgenomen in de mannenbond. Dit is de zogenaamde jongelingenwijding (ook een term uit de etnologie). De rituelen om te kunnen toetreden waren schijnhanging, littekening met een speer en proeven van moed. Ophangen en het littekenen met een speer komen overeen met de rituelen die Odin ondergaat bij het verkrijgen van wijsheid.⁵¹

Een van de proeven van moed, die getoond moest worden om toe te treden tot een mannenbond, bestond uit het doden van een beer of wolf. De huid van het gedode dier werd aangetrokken als men ten strijde trok. Deze verklede strijders worden Berserkers en Ulfhednars genoemd.

Het zijn legendarische vechters die in een extatische razernij konden treden en dan over buitengewone krachten beschikten. Ze waren gewijd aan Odin.^{52 53}

Het in extase geraken (m.b.v. mede of bier) om zo bezeten aan de strijd te kunnen deelnemen, de zogenaamde Berserkerwoede, werd ook in de mannenbonden geleerd.

54

Ulfhednar op helmplaat uit 6e eeuw gevonden op Öland

Tijdens de feesten rondom midwinter zouden de gemaskerde Berserker ook de doden vertegenwoordigen. Een onderdeel van het feest was het terroriseren van vrouwen en niet-ingewijden.⁵⁵

Deze gemaskerde feesten rondom nieuwjaar, zijn gedocumenteerd in de tiende eeuw. Aan het Byzantijnse hof bestond de Gotische dans. Twee Goten, gekleed in vellen met maskers voor, stormden de zaal binnen, sloegen met een roede op

hun schild en stootten daarbij onverklaarbare klanken uit. Maskers spelen een belangrijke rol in de cultus van de verering van voorouders. Van de Longobarden is bekend dat gemaskerde personen de geest van dode krijgers uitbeelden.⁵⁶

⁵¹ Hasenfratz, H., *Die religiöse Welt der Germanen*, Freiburg, 1997

⁵² De Berserkers en Ulfhednars verbeelden zich dat ze de strijdeigenschappen van wilde dieren (beren en wolven) overnamen. Berserkers kleedden zich in huiden van beren, en de Ulfhednar in wolvehuiden.

⁵³ Derolez, R., *De Godsdienst der Germanen*, Roermond, 1959

⁵⁴ Derolez, R., *De Godsdienst der Germanen*, Roermond, 1959

⁵⁵ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

⁵⁶ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

Verschillende overleveringen wijzen erop dat de oudere leden van de mannenbonden de knapen die in aanmerking kwamen voor jongelingenwijdingen bij hun ouders vandaan haalden. In de huidige tijd heeft Zwarte Piet een zak waarin hij stoute kinderen meeneemt. De opvatting dat alleen stoute kinderen meegenomen werden, stamt waarschijnlijk uit de christelijke tijd, en was bedoeld als hulpmiddel bij de opvoeding van kinderen. Op de Faeröer eilanden leeft namelijk nog een gebruik, dat in de midwinterperiode een man in een pels gehuld en met een masker voor zijn gezicht, van hoeve tot hoeve gaat en daarbij vlees inzamelt. Wordt hem dit geweigerd dan dreigt hij kinderen in zijn zak mee te nemen. In deze versie van kinderroof ontbreekt het pedagogische element van “stoute kindertjes”.⁵⁷

Saxo Grammaticus maakt melding van het roven van knapen door wolven. Dit is waarschijnlijk een verwijzing naar een knapenroof door Ulfhednar de leden van een mannenbond gekleed in wolvehuiden. Echte wolven “roven” namelijk nooit knapen.⁵⁸

In Nederland is de Ulfhendnar, (de als wolf gemaskerde) waarschijnlijk terug te vinden in de sprookjesfiguur Iezegrim.

De naam Iezegrim, die bijvoorbeeld in het sprookje van Reinaert de Vos voorkomt, is een benaming voor de wolf. Oorspronkelijk is Isengrîm een persoonsnaam die zoveel betekent als “ijzermasker, ijzerhelm”^{59, 60}. In Zwitserland komt dezelfde figuur voor onder de naam Isengrind. In de nacht van Kerstmis of Nieuwjaar loopt Isengrind rond, en hij rooft kinderen.⁶¹

Door het toetreden tot de mannenbond, werd de jongeman symbolisch opgenomen in de gemeenschap van zijn voorouders.⁶² De jongeling was er dan zeker van, dat hij na zijn dood, opgenomen werd in het dodenleger van Odin.⁶³

Vier elementen die hierboven besproken zijn (het masker, de overleden voorouders het Joelfeest en de Wilde Jacht) komen samen in de bijnamen die Odin heeft. De Oudnoorse literatuur deelt mee dat Odin, ook wel Grimnir (de gemaskerde), Drauga Drottin (heer der doden), Jolnir (beschermheer van Jol) en Odens Jakt (Odins Jacht; de Wilde Jacht) genoemd werd.⁶⁴

De mannenbonden hadden het recht tot berispen van de leden van hun gemeenschap. Ze berispten mensen die zich niet aan de huwelijkse trouw hielden, zich te buiten gingen aan seksuele uitpattingen en soortgelijke zaken. Deze mannenbonden hadden een correctieve en opvoedende taak in hun gemeenschap. In de vorige paragraaf heb ik gewezen op het doel van deze berispingen.

⁵⁷ Farwerck, F.E., *De Mysteriën der Oudheid en hun Inwijdingsriten*, deel 1, Hilversum, 1960

⁵⁸ Farwerck, F.E., *De Mysteriën der Oudheid en hun Inwijdingsriten*, deel 1, Hilversum, 1960

⁵⁹ In het middeleeuwse gedicht de *Beowulf*, worden Angelsaksische helmen met een gezichtsmasker *heregrima* (legermasker) of *grimhelm* (maskerhelm) genoemd.

⁶⁰ Vries, J. de, *Etymologisch woordenboek*, Utrecht, 1964

⁶¹ Farwerck, F.E., *Noordeuropese mysteriën en hun sporen tot heden*, Deventer, 1978

⁶² Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

⁶³ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

⁶⁴ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

Volgens Jan de Vries zijn de Hanze, de Gilden en oude studentenverenigingen, blijkens hun vreemde gebruiken, voortzetting van mannenbonden in christelijke tijd.^{65 66} In de paragraaf over het Sinterklaasfeest vermeldde ik dat er in de middeleeuwen ook Nicolaasgilden waren!

Overeenkomsten Nicolaasmaskerade en Midwintergebruiken

Aan de hand van twee historische Nicolaasmaskerades in Fryslân wil ik de opmerkelijke overeenkomsten tussen dit sinterklaasfeest en de Wilde Jacht laten zien.

Rond 1900 werd, in het Friese Burgum en omgeving, op 4 of 5 december aan het Sinte Klazejeijen gedaan. Zo'n 50 gemaskerde opgeschoten jongeren, in witte lakens of hemden gehuld, vaak te paard, gingen rond. Bij huizen werd lawaai gemaakt en op deuren gebonsd. De gemaskerde jongelui spraken met verdraaide stem tot de bewoners, waarna ze een traktatie of gift ontvingen.⁶⁷ Dit feest, een luidruchtige midwinterommegang, heeft alle kenmerken van de heidense Wilde Jacht. Te beginnen met de naam Klazejeijen, waarbij het laatste deel "jagen" betekent, overeenkomstig de Wilde Jacht. In het Zweeds kent men de naam Odens Jakt voor de Wilde Jacht!

De opgeschoten jongeren hebben dezelfde leeftijd als de jongelingen in mannenbonden in de heidense tijd. Net als in het Wilde Heir rijden de jongelingen te Bergum te paard (terwijl ze allemaal wel een fiets ter beschikking hadden). Het dragen van maskers, witte lakens en spreken met verdraaide stem vertoont overeenkomsten met de manier waarop in de heidense tijd de overleden voorouders door jongelingen nagespeeld werden tijdens het Joelfeest. Net als de acteurs van de overleden voorouders in heidense tijden, worden de gemaskerde jongeren nu ook getrakteerd door de overige dorpsleden.

De gebruiken van het Sinterklaasfeest te Hollum op Ameland, doen zo archaisch aan, dat men zich in een voorchristelijke wereld waant.⁶⁸

Het "Sundeklaasfeest" wordt gevierd op de avonden van 4 en 5 december. De eerste avond voor jongens van 12 tot 17 jaar, en op 5 december voor mannen boven de 18 jaar.⁶⁹ De leeftijd van 12 jaar komt overeen met die van een Germaanse jongen die op zijn twaalfde de leeftijd bereikte waarop hij mondig en wapenbekwaam beschouwd werd. 12 jaar was ook de leeftijd waarop hij tot de mannenbond mocht toetreden.

Een week voor sinterklaasavond blazen de jongeren van Hollum op buffelhorens. Het geloei moet de komst van het feest als het ware aankondigen.⁷⁰ Dit roept

⁶⁵ Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

⁶⁶ Farwerck, F.E., *De Mysteries der Oudheid en hun Inwijdingsriten*, deel 1, Hilversum, 1960

⁶⁷ Molen, S.J. van der, *De Friesche Kalenderfeesten*, Den Haag, 1941

⁶⁸ Volgens de auteur S.J. van der Molen is de algemene bekendheid van het feest buiten het eiland tot en met de Tweede Wereldoorlog verborgen gebleven.

⁶⁹ Molen, S.J. van der, *De Friesche Kalenderfeesten*, Den Haag, 1941

⁷⁰ Molen, S.J. van der, *De Friesche Kalenderfeesten*, Den Haag, 1941

herinneringen op aan het onheilspellende hoorngeschal van Heimdal aan de vooravond van Ragnarök.

Het feest begint met het zogenaamde “baanvegen”. Knapen gehuld in witte lakens, met de buffelhoorn en een stok, jagen dan meisjes en jongens beneden de 12 jaar van straat.⁷¹ Het scheiden van de groep jongens boven en onder de 12 jaar, heeft veel kenmerken van de “knapenroof” zoals die bij de Germaanse jongelingenwijding voorkwam. In de vorige paragraaf is beschreven hoe de mannenbonden knapen die in aanmerking kwamen voor jongelingenwijdingen bij hun ouders vandaan “roofden”.

De baanvegers zijn ook degenen die op 5 december, na het baanvegen, zich omkleden en met een masker te voorschijn komen als “Sunderklazen”.⁷² De gemaskerden hebben bijzondere rechten. Sunderklazen hebben het alleenrecht om op straat te verschijnen en ze bezoeken woningen waar meisjes en jongens onder de 18 jaar op hun verzoek danspasjes moeten vertonen.⁷³ In de vorige paragraaf is reeds beschreven dat het masker een belangrijke rol speelde tijdens het Joelfeest. Gemaskerde mannen vertegenwoordigen de onzichtbare overleden voorouders. Aan de heidense feesttafel werden extra plaatsen gedekt voor overleden voorouders. Op Ameland moeten de bewoners ook diensten bewijzen aan de Sunderklazen om ze gunstig te stemmen.

Andere overeenkomsten tussen Sinterklaas en Wodan

In zijn standaard werk *De Franken in Nederland* uit 1979, schrijft D.P. Blok over de eigenaardigheden van Wodan die op Sint Nicolaas overgebracht zijn. Hij vertelt echter niet welke eigenaardigheden dat zouden kunnen zijn. Hieronder zet ik een aantal eigenaardigheden van het Sinterklaasfeest op een rij. Dit feest staat ook wel bekend als “pakjesavond”.

Veel meer dan vermoedens over een mogelijke continuïteit tussen heidense gebruiken en de huidige Sinterklaasgebruiken, kan ik in deze paragraaf niet geven, omdat er te weinig onderzoek gedaan is op dit gebied.

- Wodan heeft een speer, Sint heeft een staf
- Wodan heeft een hoed met slappe rand, Sint een mijter,
- Wodan en Sint hebben beide een mantel
- Wodan en Sint rijden beide paard (een schimmel),

Al deze overeenkomsten kunnen toeval zijn. Sommige overeenkomsten zijn te verklaren uit het feit dat het statussymbolen zijn van een middeleeuws edelman/krijger en/of van een bisschop (paard, mantel).

⁷¹ Molen, S.J. van der, *De Friesche Kalenderfeesten*, Den Haag, 1941

⁷² Voor een uitgebreide beschrijving van het Amelander Sunderklazen verwijs ik naar twee boeken van S.J. van der Molen: *De Friesche Kalenderfeesten* en *Onze Folklore het Jaar rond*.

⁷³ Molen, S.J. van der, *De Friesche Kalenderfeesten*, Den Haag, 1941

Dat zowel Wodan en Sint op een schimmel rijden heeft wel een bijzondere betekenis. Uit historische bronnen (Edda, Tacitus en Saxo Grammaticus) weten we dat schimmels bij de Germanen gewijde dieren waren. Tacitus spreekt van heilige schimmels die door de Germanen vereerd werden. Letterlijk zegt hij:” Die (de paarden) worden op gemeenschappelijke kosten gehouden, in bovengenoemde open plekken in het bos en in wouden, wit en niet door werk voor mensen ontwijd”.

Volgens Snorri Sturluson (1179-1241) is Sleipnir, het paard van Wodan, grijs en heeft het acht benen. ⁷⁴ Paarden van Germaanse helden, zoals Sigurd, zouden afstammelingen van Sleipnir zijn. ⁷⁵

Dat Sint op een schimmel rijdt zegt dus iets over de bijzondere waarde die men in Noordwest Europa na de invoering van het christendom nog aan witte en grijze paarden toekende. Een directe relatie met Wodan kan ik hier niet uit afleiden.

Demonische paarden en -honden kwamen, omdat ze Germaanse dodendieren waren, vaak voor in het Wilde Heir. In Midden- en Noord-Duitsland reed de leider van de Wilde Jacht op een drie- of achtbenig paard. Dit is een verwijzing naar Sleipnir, het paard van Odin/Wodan. ⁷⁶

- Wodan is de god der dichtkunst en tijdens het Sinterklaasfeest worden gedichten voorgedragen. Dit is een opvallende overeenkomst.
- Wodan is de runengod, en met sinterklaas worden sinterklaasletters van chocolade uitgedeeld. Dit is een opvallende overeenkomst.

Chocoladeletters worden ook in Duitsland en Oostenrijk gemaakt. Deze letters worden rond oudjaar, Silvesterabend, verkocht.

Lang voor de chocoladeletters bestonden in Nederland al koekletters en banketletters. Koekletters kwamen al voor op stilleven uit de zestiende en zeventiende eeuw. De traditie van eetbare letters zou teruggrijpen op het gebruik op middeleeuwse kloosterscholen. Leerlingen zouden daar hebben leren schrijven met behulp van losse letters van brooddeeg. Als beloning mochten de letters worden opgegeten. ⁷⁷

- Geschenken geven

Het gebruik om geschenken te geven in de dagen rondom het nieuwe jaar is zeer veel ouder dan het Sinterklaasfeest. De kerk wilde de heidense Romeinen het geven van geschenken verbieden op “de eerste dag van de maand januari”. De heidense voorstelling van “gift en wedergift” werd door de kerk als bijgeloof beschouwd. ⁷⁸ Het geven van geschenken tijdens het Sinterklaasfeest is dus niet “automatisch” te koppelen aan de heilige Sint-Nicolaas. Dit wordt wel vaak gedaan, omdat de heilige in zijn legenden ook geschenken geeft.

⁷⁴ Simek, R., *Lexikon der germanischen Mythologie*, Stuttgart, 1995

⁷⁵ Vermeyden, P. en Quak, A., *Van Aegir tot Ymir*, Nijmegen, 2000

⁷⁶ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

⁷⁷ Booy, F., *Sint Nicolaas van A tot Z*, 1999

⁷⁸ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

Geschenken:kinderprent Sint-Niklaas, gedrukt ~ 1840

Geschenken door de haard:kinderprent Sint-Niklaas, rond 1840

- Vreemd rijgedrag

Sint rijdt over daken en Wodan door de lucht. Een verklaring kan zijn dat Sint op zijn nachtelijke bezoeken geen giften door ramen en deuren kan gooien, omdat die gesloten zijn en aangewezen is op de schoorstenen. Maar met evenveel recht kan men hier tegen in brengen dat de schoorsteen geen geschikte plek is voor het afleveren van geschenken (in de winterkou houdt men het haardvuur brandend).

Een christelijke heilige uit Turkije, die op de nachtelijke uren op een schimmel over de daken rijdt om geschenken door de schoorsteen te gooien, komt bij mij niet geloofwaardig over.

Wodan, in zijn hoedanigheid als beschermheer van licht, kan heel goed gezien worden als beschermheer van het haardvuur, en als zodanig een bijzondere relatie gehad hebben met het rookgat en later met de schoorsteen.

Deze overeenkomsten zijn niet goed door toevalligheden te verklaren, ze kunnen duiden op een relatie tussen Wodan en Sint.

- Zwarte knechten

Wodan beschikte over een leger van dode zwarte krijgers (Wilde Heer). Een lijk dat enige tijd begraven is, kleurt zwart!

Sint heeft een knecht die zwart is en geketend gaat. Sommige onderzoekers zien in Piet een geketende duivel, die veel later pas geassocieerd werd met een Moor. In volksgebruiken uit de vijftiende eeuw is er de Nicolaas-bisschop die met een bende duivels door de straten van de stad trekt.⁷⁹

De zwarte knecht(en) van Sint vind ik een te sterke overeenkomst met het dodenleger van Wodan hebben om hier niet van een heidense invloed uit te gaan.

- Alwetendheid

Zijn alwetendheid haalt Sinterklaas uit een groot boek waarin alle daden van de kindertjes genoteerd staan. Zijn alwetendheid vloeit dus niet voort uit een eigen onpeilbaar geheugen, maar uit te schrift gestelde rapportages van zijn spionnen; de Pieten. Sint kan niet alwetend zijn, hij zou dan naast de “alwetende god” komen te staan, en dat is godslastering. Wodan heeft twee raven die informatie voor hem verzamelen. De raven zijn Hugin en Munin, en ze fluisteren Odin alle nieuwtjes in het oor.

Deze overeenkomsten zijn niet goed door toevalligheden te verklaren, ze kunnen duiden op een relatie tussen Wodan en Sint.

- Relatie met dieven

In twee sagen/legenden heeft Sint-Nicolaas een aparte relatie met dieven. Het eerste is een heiligenverhaal uit de tweede helft van de 13e eeuw, opgenomen in de *Legenda aurea*. Daarin wordt verteld hoe iemand zijn bezittingen toevertrouwt aan een beeld van de heilige Nicolaas. Maar tijdens zijn afwezigheid roven de dieven alles weg behalve het beeld. De terugkerende eigenaar ziet dat zijn bezit geroofd is, en takelt het beeld toe. Op het moment dat de dieven de buit gaan verdelen verschijnt de heilige Nicolaas aan hun en overreedt hen, onder het tonen van zijn verwondingen, de buit terug te geven aan de rechtmatige eigenaar.

De tweede sage heet “Der heilige Niclas und der Dieb”, en staat in *Deutsche Sagen van Jakob en Wilhelm Grimm*. In deze sage gaat een dief een hardloopwedstrijd met

⁷⁹ Jansen, L., *Nicolaas, de duivel en de doden*, Utrecht, 1993

een beeld van Nicolaas aan om het bezit van kerkgeld. De dief verliest, maar neemt toch het geld mee. Kort daarop sterft de dief, waarna de duivel met zijn lijk rond zeult.

In heiligenlevens over Nicolaas van Myra wordt nergens vermeldt dat hij een relatie met dieven heeft. Daarentegen is dit bij Odin/Wodan wel het geval. Dieven werden opgehangen en waren dan aan Wodan gewijd.⁸⁰

Deze overeenkomsten zijn niet goed door toevalligheden te verklaren, ze kunnen duiden op een relatie tussen Wodan en Sint.

- De zak en de stoute kinderen

Stoute kinderen worden door Sint en Piet meegenomen in een zak (in vroegere tijden ook wel in een korf). Sinterklaas wordt als kinderover voorgesteld.

De mannenbonden haalden knapen die in aanmerking kwamen voor jongelingenwijdingen bij hun ouders vandaan. Ze werden vervolgens voorbereid om inwijdingen tot jongeling te ondergaan.⁸¹

Deze overeenkomsten zijn niet goed door toevalligheden te verklaren, ze kunnen duiden op een relatie tussen Wodan en Sint.

- De schoen en de roede

Beide voorwerpen spelen een belangrijke rol in de Sinterklaasgebruiken. Zowel de schoen als de roede zijn te zien op het schilderij van Jan Steen, Sint-Nicolaas ochtend (zie plaatje), uit de tweede helft van de 17e eeuw. De schoen is bedoeld voor het ontvangen van de geschenken, en de roede is bedoeld als instrument om te straffen.

In de heidense tijd had de schoen een verbinding met vruchtbaarheid en met de dood, en de roede met vruchtbaarheid. Schoenen werden tijdens het trouwfeest geworpen. Tevens werden schoenen op grafheuvels geworpen.⁸² Schoen en roede spelen geen rol in het christendom.

Slotwoord

Welk antwoord valt er nu te geven op de vraag of Wodan zich onder de mijter verbergt?

De overeenkomsten tussen de Wilde Jacht en het heidense Joelfeest aan de ene kant, en Nicolaasmaskerades aan de andere kant, zijn te groot om toevallig te zijn.

Nicolaasmaskerades en de voorstelling van de Wilde Jacht komen in alle Germaanssprekende gebieden voor. Iets dat wijst op een oude voorchristelijke traditie. Dit gegeven wordt nog versterkt door het feit dat de mythe van de Wilde Jacht al bij de Indo-europeanen bekend was.

Het demoniseren door de kerk van de maskerades en de “nachtelijke ruiters” die voorouders voorstellen is nog een bewijs voor de heidense oorsprong.

⁸⁰ Farwerck, F.E., *Noordeuropese mysteriën en hun sporen tot heden*, Deventer, 1978

⁸¹ Farwerck, F.E., *Noordeuropese mysteriën en hun sporen tot heden*, Deventer, 1978

⁸² Vries, J. de, *Altgermanische Religionsgeschichte*, band I en II, Berlin, 1956 en 1957

In heidense tijd was Wodan/Odin de leider van de Wilde Jacht. In de christelijke tijd werd de Wilde Jacht of gedemoniseerd, en dan wordt Wodan de duivel, of de mythe wordt in het christelijk systeem geïncorporeerd, en dan wordt WodanSint-Nicolaas.

Bij de Nicolaasmaskerades kan met zekerheid gesteld worden dat Nicolaas Wodan in vermomming is.

Bij de Sinterklaasfeesten (het feest waar de kinderen een nachtelijk bezoekje met geschenken gebracht wordt), loopt onmiskenbaar een lijn naar de heilige Sint-Nicolaas uit Myra. Alle vreemde gebruiken rondom het Sinterklaasfeest, doen echter vermoeden dat de christelijke heilige niet de enige voorouder van de huidige Sinterklaas is.

“De schoen”, “de schimmel”, “de schoorsteen”, “de luchtreizen van Sinterklaas”, “de Zwarte Pieten” en “de zak”. Er is door onderzoekers voor al deze gebruiken een verklaring gezocht die aansluit bij de legenden rondom de christelijke heilige uit Myra. Deze verklaringen doen vaak geforceerd aan. De overeenkomsten met Wodan en de attributen die bij deze god horen, sluiten daarentegen goed aan bij de Sinterklaasgebruiken. Wat ontbreekt zijn gedocumenteerde feiten die de heidense oorsprong van deze Sinterklaasgebruiken kunnen aantonen.

Bij de Sinterklaasfeesten heb ik een sterk vermoeden dat, naast Nicolaas van Myra, Wodan ook een voorouder is van onze huidige sinterklaas is.